Det gick som det gick. Om inre logik, särskilt i organisationer.

BENGT ABRAHAMSSON
Arbetslivscentrum, Stockholm

(1) Inledning[1]

Varför gick det som det gick och inte som vi ville? Den frågan torde sammanfatta funderingarna hos många som sökt organisera någon verksamhet och i efterhand betraktar resultatet.

Historikern Peter Englund, författare till bl a *Poltava* (1988) och artikelsamlingen *Förflutenhetens landskap* (1991) noterar i essän "Myten om fältherren" hur händelser på det militära slagfältet antar en självständig karaktär när slaget börjat. Gången i bataljen ligger till betydande del utanför de planer som funnits för fältslaget, och de fältherrar som satt igång det får finna sig i att händelserna utvecklas av egen kraft.

> När striderna väl brakat igång ledde det nästan oundvikligen till att de högsta generalerna tappade sin kontroll över trupperna och över händelsernas gång. Och hur skulle det kunna gå på annat vis? Den ytterligt dåliga sikten gjorde att de stundtals inte visste ett dugg om vad som höll på att ske på de rökinsvepta fälten framför dem. . . . Ofta kunde generalerna göra mycket lite, förutom att se på. Slaget fick ett eget liv, drevs framåt av en egen inre logik; vi som kommer efteråt kan bara se hur fångade de varit. (Englund 1991:26).

Fältherrar, politiker, företagschefer, fackföreningsledare, festivalarrangörer, polischefer och lagledare inom idrotten står förr eller senare inför det faktum att en noga genomtänkt och väl planerad aktion resulterar i något helt annat än man tänkt sig. Händelser utvecklas, som det heter, "slag i slag" och genom att "det ena ger det andra". Något slags socialt mönster uppkommer, som det verkar, av sig självt.

Föreställningen om att det finns en inre logik i sociala händelser och att mönster och strukturer uppkommer utanför, eller t o m på tvärs emot, planer och målsättningar är vanliga i samhällsvetenskapen. En huvudtes i denna artikel är att fenomenet existerar i verkligheten och utgör en begränsning för all slags social ingenjörskonst, till sin verkan alltmer omfattande ju större det planerade sammanhanget är. "Inre logik" är inte en retorisk kliché eller enbart ett heuristiskt "sensitizing concept".

(2) Problemet

Jag har tidigare (Abrahamsson 1986 kap 6) använt termen "inre logik" inom ramen för organisationsteori. Den allmänna ramen för min diskussion var, och är härnedan, rationalistisk, dvs organisationer ses som uppkomna ur medvetna intressen; de är styrda av huvudmannens syften och i sin struktur anpassade till dessa. "Huvudman" kan vara, och är ofta, ett kollektiv vars medlemmar befinner sig i likartade livssituationer och predikament. Fackliga organisationer och politiska partier – för att ta blott ett par exempel – kan ses som produkter av gemensamma intressen hos grupper av individer.[2]

Det allmänna problem jag här vill diskutera kan formuleras på följande sätt. "Inre logik" är ett sammanfattande begrepp för sociala processer som utvecklas utan att de inblandade individerna avsett dem. En rationalistisk föreställningsram förefaller emellertid utesluta oavsiktliga processer. Dock måste vi erkänna att de spelar en roll. Är det möjligt att hantera inre logik inom ramen för rationalistisk organisationsteori?

Frågan leder oss in på två delproblem.

(1) Om vi erkänner existensen av inre logik, är då inte detta också ett argument för att erkänna funktionalismens föreställningar om självregelerande system?

Funktionalismen är ju rik på idéer om hur sociala enheter anpassar sig och integreras som spontana svar på behov inom systemet. Mitt svar på frågan är nej; och ett försök till argumentering för denna ståndpunkt följer. Det måste samtidigt erkännas att forskningsläget inte medger något verkligt avgörande svar, eftersom det förefaller saknas möjligheter för forskaren att arbeta sig ner från makro- till mikronivå och därigenom belägga hur händelser på den högre nivån kan upplösas i individuella handlingar. Metodologisk individualism och reduktionism är intressanta som teorier men ger – åtminstone ännu så länge – knappast material för att definitivt avvisa funktionalistiska förklaringar.

(2) "Inre logik" underförstår att något slags struktur kan komma att utvecklas som en följd av människors interaktion. Har denna struktur samma beskaffenhet oberoende av tillämpningsområde, eller finns det skäl att vänta variationer beroende på t ex storleken hos den enhet som studeras? Jag skall här argumentera för att just organisationsområdet präglas av en markerad strukturell stelhet. Detta gör att strukturteorier om samhället inte nödvändigtvis är giltiga för organisationer.

En lämplig begreppsarsenal för analys av de ovannämnda sammanhangen tillhandahålles av Jon Elster i ett flertal arbeten (1979a, 1979b, 1989, 1993a, 1993b samt Føllesdal et al. 1986). Elster står i mitt tycke för den idag kanske bästa teoretiska framställningen av *rational action.* Samtidigt som Elster bidrar till att åtskilliga sociala processer – inklusive

inre logik – blir klarare kvarstår emellertid just det nyss nämnda problemet som olöst; det, nämligen, som gäller nivåövergången från aktör till struktur. Några framsteg på detta område kan jag knappast rapportera, men jag tror att åtminstone något är vunnet genom att ge viss belysning av det gamla problemet med hjälp av fenomenet inre logik.

(3) Inre logik exemplifierad

Ytterligare ett par exempel på användningen av "inre logik" är befogade innan vi går vidare. Begreppet kan tillämpas på mer långsiktiga skeenden än fältslag: det kan t ex belysa frågan om hur politiska institutioner uppkommer och bibehålles. Bo Rothstein berör detta i en uppsats om aktörsrespektive strukturansatser i samhällsvetenskapliga förklaringar (Rothstein 1988).

Enligt Rothstein kan politiska institutioner delvis "förklaras som resultatet av rationellt agerande individers försök att hantera vissa ur den sociala grundstrukturen genererade motsättningar." En aktör med vissa bestämda avsikter tar initiativet till en organisation i avsikt att mer effektivt bevaka sina intressen. Det ursprungliga målet kan emellertid snart komma att förloras ur sikte, helt eller delvis, genom att den nyupprättade institutionen får "en egen strukturell logik med egna kausala effekter" (1988:38) Den fackliga organisationen skapas av arbetarna som ett instrument för att hantera konflikter med företagsledningen. Men

> efterhand kommer organisationen som sådan att etablera sina egna mål, värderingar, normer, kultur och reproduktionsbehov, vilka inte till alla delar behöver vara kompatibla med de mål som gav upphov till dess etablering. Detta medför att ovanpå den ekonomiska strukturens imperativ läggs organisationsnivåns imperativ som de parametrar vilka strukturerar de fackligt organiserade aktörernas handlingar och handlingsutrymme. (Rothstein 1988:38)

Arne Jarrick och Johan Söderberg har i en artikel om aktör/strukturproblemet i *Historisk tidskrift* rekommenderat en tolkning av strukturbegreppet som betonar det dynamiska samspelet mellan aktörer eller, som de säger, "en växelverkan som i sig själv är den struktur som oavlåtligt både bevaras och förändras" (Jarrick & Söderberg 1991:84). Samhället betraktat som en struktur är lika med interaktionen mellan aktörer; samhällsförändring kan uppstå dels till följd av påverkan utifrån ("bestämningar utanför /samhället/ självt"), dels "till följd av sin inre dynamik" (1991:79). Detta sätt att närma sig aktör/strukturfrågan innebär, enligt Jarrick och Söderberg, att ensidiga låsningar till *antingen* aktörs- *eller* strukturförklaringar kan undvikas.

> Denna vår syn kontrasterar såväl mot det synsätt som gör strukturen, vad som än bygger upp den, till det kausalt bestämmande, som mot den syn som återför förändringar av strukturen på aktörernas beslut och handlingar. (1991:79)

De bägge citerade artiklarna skiljer sig åt ifråga om synen på aktörer och strukturer – Rothstein har en mer dualistisk utgångspunkt och betonar mer än Jarrick & Söderberg strukturernas handlingsbegränsande egenskaper – men i bägge fallen noteras förekomsten av autonomt uppkomna strukturer.

Vad betyder det att, som i exemplet från Rothstein, "organisationen som sådan" etablerar "sina egna mål"? Låt oss först undanröja den mest triviala tolkningen: det renodlade maktövertagandet. I detta fall handlar det om att någon grupp, som inte är organisationens huvudman, använder organisationens resurser på ett sätt som avviker från, eller går emot, huvudmannens intressen. Ett välde faller, ett annat uppstår (som t ex i fallet med direktörernas revolution; Burnham 1941/1960). Nya mål uppkommer som en följd av de intressen som de nya makthavarna har. Dessa mål kan vara mer eller mindre öppet synliga, men det är dock fråga om identifierbara syften som ställs emot andra sådana syften.[3]

Men det är inte det som avses i citaten från Englund och Rothstein eller med termen "inre dynamik" hos Jarrick & Söderberg. Att ett fältslag får "ett eget liv" och en institution "en egen strukturell logik" antyder autonoma processer utan tydligt identifierbara aktörer. De inre händelserna antar en självständighet som varken de utanförstående eller de individer som deltar i skeendet planerat eller förutsett. *Kriteriet på ett genuint inre logik-problem är att händelser och strukturer utvecklas utan medveten förmedling av de i handlingen inblandade aktörerna.*

Varken Jarrick och Söderberg eller Rothstein (möjligen inte heller Englund, som dock inte explicit behandlar frågan) accepterar funktionalistiska förklaringar (se Jarrick & Söderberg 1991:59, Rothstein 1988:34).[4] Samtidigt bereder det inte författarna några bekymmer att operera med ganska långtgående föreställningar om autonoma, dvs av individerna förmedlade men icke uppmärksammade, strukturer. Aktörerna verkar på något sätt ha att göra med att strukturerna dyker upp och förändras (eller ev förblir som de är): men det vore tokigt att beslå aktörerna med något slags *ansvar* för strukturernas uppkomst eller utseende.[5]

Tanken om oavsiktlig förmedling leder till ett intressant, och för den rationalistiska organisationsteorin bekymmersamt, problem. Om händelser utvecklas utan avsiktlig förmedling av aktörerna, och om detta – vilket jag menar – är en vanlig företeelse i organisationer, vilket utrymme återstår då för rationalistiska antaganden? De senare förutsätter ju att tanke föregår handling, och att därmed handlingar skall vara möjliga att återföra till medvetna mål–medelresonemang. Ett uppslag till lösning av detta problem tillhandahålls av Jon Elster i hans diskussion om mekanismer i individuell handling och interaktion. Mer om detta nedan.

(4) "Inre logik" i förhållande till "yttre krafter". Parametrisk och strategisk rationalitet.

Föreställningar om inre logik har en nödvändig motpol i föreställningar om någonting som händer eller existerar utanför det sammanhang som studeras. Om det finns något inre, måste det finnas något yttre.

Den som äger och/eller driver en organisation står mycket handgripligt inför handlingsbegränsningar av både yttre och inre slag. Organisationen är beroende av diverse ekonomiska, teknologiska och politiskt/juridiska samhällskrafter och villkor, samtidigt som det som pågår inne i organisationen ständigt bjuder på nya överraskningar.

Huvudmannens möjligheter att styra organisationen i en viss riktning beror i hög grad av hans möjligheter att förutse och kompensera för dessa yttre och inre faktorer.

Den inre logiken får nu räknas in som ytterligare ett handlingshinder vilket ledningen av en organisation står inför. Den inre logiken utgör en restriktion som uppstår i den pågående verksamheten; en betingelse som har den ogynnsamma egenskapen att inte alls, eller endast bristfälligt, kunna iakttas eller beräknas i förväg. För organisationens ledning är det jämförelsevis lättare att ställas inför de *yttre krafter* som också utgör handlingsbegränsningar. Ekonomiska, politiska och teknologiska faktorer i omgivningen kringskriver huvudmannens möjlighet att använda organisationen, men är ofta väl kända och någorlunda möjliga att förutse. De drabbar dessutom också konkurrenterna; exempelvis gör en nedgång i konjunkturen alla till olycksbröder. Inre logik–fenomen framstår emellertid ofta som vållade genom egen försumlighet och blir lätt pinsamma när de exponeras inför en kritisk omvärld. Ett politiskt parti bör t ex vara en modell för demokrati och bör inte drabbas av inre störningar, i varje fall inte så kraftiga att partiledningen offentligt måste efterlysa "någon jävla ordning" (numera ett begingat ord, se Holm 1976:235).

Till de yttre krafterna hör också *konkurrerande huvudmän*. Här gäller det att förutse vilka strategier motparten eller motparterna har och välja en strategi som efter spelets slut gör att man själv står som vinnare. Den kalkyl som huvudmannen gör i detta fall skiljer sig dock från den kalkyl i vilken vissa fenomen – yttre såväl som inre – räknas som givna betingelser för handling. Medan dessa betingelser är huvudinslag i vad som kallas för *parametrisk rationalitet* faller kalkylerandet av motpartens handling under rubriken *strategisk rationalitet* (Elster 1979b:74). Den senare representeras i exemplet från England ovan av de bägge arméernas ledningar. Varje åtgärd företagen av den ena armén kan omintetgöras av en motåtgärd från den andra, och respektive armé utgör en yttre kraft som motståndaren behöver ta hänsyn till: detta till skillnad från t ex terräng och

topografi, siktbarhet, väder och vind, hälsotillståndet bland soldaterna, tillgången till vapen och ammunition, reservstyrkor, etc.

Sammanfattningsvis: Den framgångsrika användningen av en organisation förutsätter från huvudmannens sida såväl (a) parametrisk som (b) strategisk rationalitet, dvs att huvudmannen tar hänsyn dels till (a1) de yttre krafter som påverkar organisationen, dels till (a2) autonomt uppkommande strukturer inne i organisationen; samt till (b) de handlingar av andra huvudmän som kan utgöra restriktioner på hans eget handlande. I en rationell kalkyl torde dessa faktorer komma att rangordnas i svårighetsgrad i ordningen a1, b, a2, dvs med omgivningsbetingelserna som mest förutsägbara och den inre logiken som minst förutsägbar.

(5) Mekanismer

Den felande teoretiska länken mellan rationalism och inre logik erbjuds, tror jag, av begreppet "mekanism", behandlat av Jon Elster bl a i *Nuts and Bolts for the Social Sciences* (1989). Boken är organiserad som en genomgång av det som Elster ser som grundläggande handlingsmönster i mänskligt och socialt liv. Första delen av *Nuts and Bolts* behandlar individuellt mänskligt handlande: Elster går där igenom fenomen som: rationella val och rationalitetsbrister, förutseende/framsynthet, självviskhet och altruism, känslor ("Often, emotions are seen mainly as sources of irrationality and as obstacles to a well-ordered life, disregarding the fact that a life without emotions would be wooden and . . . pointless" 1989:61–62), naturligt och socialt urval, och förstärkning (*reinforcement*).

I del 2 har diskussionen flyttats upp en nivå. Elsters framställning gäller här social interaktion och omfattar bl a fenomenen

- oavsedda konsekvenser
- jämvikt
- sociala normer
- kollektiv handling
- förhandlingar
- sociala institutioner
- social förändring

Begreppet mekanism spänner således över ett brett spektrum av individuella och sociala handlingar. En formell definition blir av naturliga skäl svår att åstadkomma, och Elster nöjer sig, som han säger, med att ge ett "informellt förslag": "En mekanism är ett specifikt kausalt mönster som kan uppfattas i efterhand men som sällan kan förutses "(*Elster* 1993a:3). En mekanism ger svagare prediktioner än en teori. Där teorin säger "om A, så alltid B" säger mekanismen "om A, så ibland B" eller t o m "Om A, så ibland C, D, E, F och B". Tolkningar i termer av mekanismer till-

låter att vi bakom ett och samma beteende ser två motsatta mekanismer (t ex vilja och viljesvaghet).[6]

En ambition hos Elster – om jag rätt förstått honom – är att låta begreppet "mekanism" förena individuella handlingar (avhandlade i *Nuts and Bolts* del 1) med de strukturella manifestationerna av samma beteenden (*Nuts and Bolts* del 2). Det är inte svårt att se kopplingarna t ex mellan Elsters framställningar av å ena sidan förstärkning, självviskhet och framsynthet, å den andra jämvikts- respektive förhandlingsfenomenen. Individers rationella handlingar (del 1) leder på makroplanet (del 2) till fenomen som utgör viktiga delar av samhällsstrukturen. De flesta torde vara beredda att hålla med om att företeelser som jämvikt, normer och institutioner är oundgängliga delar i begreppet social struktur, liksom att dessa fenomen långtifrån alltid uppkommer i något slags förutsebart mönster; de har i hög grad karaktären av oavsedda konsekvenser. Men ändå är dessa konsekvenser, om "strukturen" kunde upplösas i sina beståndsdelar, produkten av enskilda, målinriktade beteenden.

Frågan är: hur vet vi det? Varför är det inte systemet som agerar för att upprätthålla sig självt?

(6) Inre logik och funktionalism: måste vi köpa funktionalismens budskap?

Det ligger nära till hands att knyta begreppet "inre logik" till postulerade egenskaper hos organisationen och att förklara händelser och fakta i termer av organisationens, snarare än aktörernas, behov. Systemet självt bestämmer, enligt detta synsätt, vilket utfall som är bäst för det.

Någon analys av aktörernas drivkrafter skulle därmed inte bli nödvändig, och fältet ligger öppet för funktionalistiska analyser.

Vad är då en funktionalistisk analys? Elster menar att strukturen i funktionalistiska förklaringar har följande form:

> Vi sier at en institusjon eller et atferdsmønster X forklares av sin funksjon Y for gruppe Z hvis og bare hvis:
>
> 1. Y er en *virkning* av X.
> 2. Y er *gunstig* for Z.
> 3. Y er *utilsiktet* av de aktører som produserer X.
> 4. Y (eller i det minste årsaksfolholdet mellom X ög Y) er *uerkjent* av aktørene i Z.
> 5. Y opretholder X gjennom en kausal *feedback* som gå gjennom Z. (Elster 1979b:93–94)

Således: ett beteendemönster resulterar i någon funktion; denna funktion är gynnsam för gruppen; den är inte avsedd; den är inte heller känd av medlemmarna i gruppen; och funktionen upprätthålls genom gruppmedlemmarnas eget beteende.

Definitionen visar klart att essensen i en funktionalistisk analys är att aktörerna förutsätts gynnas av en viss institution eller ett beteendemönster utan att aktörerna själva medvetet har planerat mönstret eller känner till det. Elsters ståndpunkt i det citerade arbetet är att funktionalistiska förklaringar i samhällsvetenskapliga sammanhang leder till olyckliga konsekvenser, till skillnad från i biologin. ("Den viktigste forskjellen er kansje at samfunn strengt tatt ikke er systemer" 1979b:93). Det finns, hävdar han också, ytterst få egentliga exempel på att samhällsvetenskapliga förklaringar uppfyller samtliga de fem uppställda kriterierna. Framför allt gäller att kriterierna 4 och 5 praktiskt taget aldrig är uppfyllda samtidigt. Detta ger slutsatsen att samhällsvetenskapliga och biologiska förklaringar är olika:

> Den biologiske bakgrunnen for funksjonalistisk sosiologi kommer klart fram når vi ser på forholdet mellan kriterium (4) og kriterium (5). . . . Hvis kriterium (5) er oppfylt uten kriterium (4), står vi overfor en teori som sier at et bestemt fenomen opprettholdes gjennom en form for *kunstig utvalg*. X opprettholdes fordi medlemmene av Z ekjenner de gunstige virkninger Y av X (og har makt til att opprettholde X). Hvis vi hadde opfylt både kriterium (4) og (5) ville vi ha en form for *naturlig utvalg* i streng analogi med det naturlige utvalg /i biologin; BAs anm/ (Elster 1979b:95).

Elster exemplifierar med en skildring av Eilert Sundt över utvecklingen av den s k Nordlandsbåten, en mindre fiskebåt använd av många generationer. Sundt vill se den successiva utvecklingen av båten som ett exempel på naturligt urval (han hade under en vistelse i England 1862 kommit i kontakt med Darwins skrifter), men Elster visar att det snarare är fråga om "et *kunstig utvalg*, fordi sjøfolkene *erkjenner* fordelene ved de nye båttypene og velger dem på dette grunnlag" (1979b:98). Förekomsten av medvetna handlingar och erkännandet av att ett beteendemönster är gynnsamt punkterar den funktionalistiska förklaringen.

Hur skall man nu se på Elsters framställning i del 2 av *Nuts and Bolts*? Exempelvis har ju begreppet jämvikt varit centralt i funktionalistiska framställningar (Durkheim, Parsons: jfr Cuff et al. 1990). Kommer inte Elsters diskussion om jämviktsfenomen i farlig närhet av funktionalismen? Skulle t ex den omständigheten att alla trafikanter håller till höger (eller, i vissa länder, till vänster) kunna vara produkten av ett naturligt urval? Knappast, om man får tro Elster: "/the/ meaning of equilibrium in the social sciences is a state in which people's *plans* are consistent with each other" (1989:101; min kurs., BA). Han definierar begreppet på följande sätt:

> Consider some number of people, all with their desires and opportunities, and suppose that each decides to take some action. When all have carried out their decisions, each person asks himself the following question. Given what the others did, could I have done better for myself by acting otherwise? In equilibrium, each person would answer no. (1989:102)

Medan en funktionalistisk förklaring skulle hävda att ett konsistent trafikbeteende är positivt funktionellt för trafikanterna (och för samhället i övrigt) – och att de eventuellt inte känner till *varför* de håller sig på ena sidan av vägen – blir det kollektiva trafikbeteendet hos Elster produktionen av en myriad enskilda cost–benefit-analyser. "Everybody driving on the righthand side of the road is an equilibrium, because nobody has an incentive to act otherwise" (1989:102).

Problemet i detta sammanhang är att de enskilda kalkyler, som Elster talar om i sin definition av ekvilibrium, i realiteten aldrig utförs. Vidare är förklaringar i termer av "incentives" logiskt tomma: vilken som helst handling kan i efterhand förklaras med att den handlande haft incitament till den. (Detta problem vidlåder t ex George C. Homans' bok *Social Behavior – Its Elementary Forms*; se Abrahamsson 1970). Den svårighet vi står inför är, återigen, att *ex ante* kunna sätta samman individuella handlingar till kollektiva fenomen. *Ex post* kan det mesta framstå som uppenbart (det är värt att märka att Elsters "mekanismer", som visats härovan (avsnitt 5), inte är avsedda som annat än förklaringar i efterhand).

Elsters kritik mot funktionalistiska förklaringar i samhällsvetenskaperna (i Elster 1979b) är tämligen övertygande.[7] Samtidigt är det onekligen besvärande att problemet med övergång från mikro- till makronivån, så länge det är olöst, syns medföra att vi inte kan få några hårda belägg emot föreställningen att sociala enheter söker sina egna funktionella lösningar.

För studiet av inre logik-fenomen i organisationer är det ett besvärande faktum att inre logik inte går att lösa upp i individuell rationalitet. Begreppet förblir en *ad hoc*-aggregering utan att de formella betingelserna för denna aggregering kan klargöras. Det finns knappast möjligheter att helt avvisa föreställningen om att samhällsförändringar kan vara utslag av systembehov snarare än produkten av en stor mängd medvetna individuella beteenden. Förändringarna uppkommer ju utan att vi med någon säkerhet kan återföra dem till individuella handlingar.[8]

Aggreringsproblemet leder också till att organisationsteorin inte kan hantera stora enheters handlingar på annat sätt än genom begreppet "kollektiv aktör". Den tvingas välja undersökningsenhet: *antingen* individ *eller* enheter på makronivå. Ambitionerna till nivåöverskridande är hos många författare långtgående, men samtliga tvingas erkänna att sammansättningsproblemet kvarstår (se t ex Pfeffer 1982:79, Gellner 1968, Brodbeck 1968, Roberts m fl 1978:83 ff; Rothstein 1988:34). Även Elster, som ju företräder en klart deklarerad metodologisk individualism och t o m reduktionism (1989:73–75; 1993a:7–8) tvingas acceptera föreställningen om kollektiva aktörer, som t ex företag och regeringar (1992:13 not 1). Han intar här också ståndpunkten att även om reduktion från kollektiva till individuella handlingar vore *möjlig*, skulle den många gånger vara *oprak-*

tisk. "To understand the interaction among a large number of firms, one probably has to treat each firm as if it were an indivisible agent, although its decisions are really the outcome of complex internal processes" (1989:74, not 4). (Troligen ökar problemen med ökande storlek hos organisationerna; min anm BA). Till detta kan läggas Elsters påpekande att teorin för förhandlingar har givit "few robust results" (1989:146); detta syns ytterligare understryka svårigheten i att ta steget från mikro- till makroanalyser.

Beklagligtvis – för organisationsteorin – uppvisar inte s k kollektiva aktörer, t ex organisationer, samma grad av konsistens som individer. Problemet i organisationsfallet är att det inre sammanhang som – i normalsituationen, det finns även här gott om undantag[9] – uppvisas av den enskilde kan ge bristande sammanhang när aktören är en organisation, ett företag, en nation eller annan gruppering. Avsiktsförklaringar vad gäller kollektiva aktörer de senare kan bara ges "dersom man har grunn till å tro at disse har like entydige målsettinger som individer" (Føllesdal et al. 1986:140). En stark övertygelse hos enskilda individer kan leda till ett bristande dito hos den kollektiva aktören, försåvitt denne saknar möjligheter att förankra *sin* entydiga målsättning hos individerna. (Organisationer har en stor repertoar av incitament och sanktioner för att åstadkomma just en sådan förankring).

(7) Inre logik och struktur

Organisationers struktur är i hög grad är en produkt av inre logik. Vissa mekanismer styr aktörernas beteenden; strukturer uppkommer som resultat av att dessa mekanismer får spelrum. Mekanismer som risk, osäkerhet, transaktionskostnader och andra ekonomiska omständigheter, t ex behovet att garantera kontinuitet i organisationens verksamhet och att motverka opportunism hos organisationens aktörer, ger upphov till handlingar som frambringar organisatoriska lösningar, ofta mycket stabila. (Jfr Abrahamsson 1986 kap. 15). Själva motivet för en grupp att organisera sig härrör ur riskperception och osäkerhet. När väl organisationen bildats uppkommer, på grund av opportunism och benägenhet till free rider-beteende (bägge kan ses som mekanismer), ett behov av övervakning från ledningens sida. Kopplat till detta är uppbyggandet av en övervakningsstruktur. Olika slags transaktionskostnader resulterar i strukturer för snabbare produktflöde; där är arbetsfördelning, hierarki och mätning dominerande inslag.

De på så sätt uppkomna strukturerna är inre-logiska fenomen: de uppkommer *som en följd av själva organisationsprocessen*, och de är inte möjliga att permanent avlägsna genom ingrepp av yttre aktörer. Hierarki,

arbetsfördelning m m kan naturligtvis också åstadkommas genom ingrepp av någon yttre maktgrupp: men poängen är att motsatsen – avlägsnandet – inte kan avgöras genom aktörers viljeakter. Strukturerna kan modifieras och eventuellt under kortare perioder helt och hållet döljas; men de förefaller att ständigt uppstå på nytt.

En stor del av organisationslitteraturen ägnar sig åt att förneka dessa beständiga drag och utfäster sig att kunna ge alternativ till dem: många är de förslag som lagts fram för att riva pyramiderna (se nedan, avsnitt 8). Men organisationsformer kan inte väljas fritt; en mindre omtyckt organisationsform (t ex hierarki) kan inte ersättas av en trevligare (t ex nätverk) bara för att en grupp människor önskar en sådan förändring, eller för att organisationskonsulter utger sig för att besitta de nödvändiga medlen för pyramidrivning.

Medan – som sagts ovan – övervägande argument talar för att organisationsteorin bör se skeptiskt på funktionalismen, gäller närmast det mosatta för strukturalismen. Kunskapen om organisationer gynnas, som jag ser det, av en organisationsteori med explicit beredskap att identifiera de restriktioner som styr och begränsar aktörernas handlande; detta i kontrast till den mer emancipatoriska organisationsteori vars främsta syfte syns vara att *undanröja* sådana restriktioner (exempel nedan, avsnitt 8). De växlar som olika författare ställer ut på sådana program har visat sig anmärkningsvärt svåra att inlösa.

(8) Hårda och mjuka strukturer

Det finns förstås olika tolkningar av begreppet struktur. För enkelhetens skull kan de indelas i hårda och mjuka. I den hårda varianten ses strukturen huvudsakligen som handlings*begränsningar* (jfr Elsters s k filterteori, 1989:13) medan den mjukare varianten även ser till handlingsmöjligheter som *öppnas* genom att olika strukturer uppkommer.

Jarrick och Söderberg (1991) kan ses som exponenter för den mjukare varianten. De företräder – i viss polemik mot Rothstein (1988) – en "dynamisk strukturalism" eller "aktörsstrukturalism". De vill upplösa den traditionella dikotomin aktör/struktur och undvika en analys i termer av motsättning mellan dessa bägge poler. "I själva verket handlar det om det dynamiska samspelet mellan aktörer, en växelverkan som i sig själv är den struktur som oavlåtligt både bevaras och förändras" (1991:84).

Hur tillämpligt detta synsätt är på organisationer hänger i hög grad på om och i vilken mån dessa kan ses som dynamiska system. Den växelverkan som Jarrick och Söderberg talar om, och som ger den "oavlåtliga" processen, begränsas i samma mån som någon person eller grupp har möjlighet att ensidigt bestämma interaktionens utformning och begränsa

frihetsgraderna för aktörerna. Det senare är, menar jag, i hög grad giltigt just för organisationer.

Det är inte ovanligt att organisationer analyseras i samma termer som samhällen (se t ex Czarniawska-Joerges 1992). Men analogier mellan samhälle och organisation bortser från de senares karaktär av rationella sociala kontrakt. Den moderna sociologins samhällsbild betonar spontan dynamik och informella institutioner; den sociala kontraktsteorin har istället sett avsiktlig dynamik och formella institutioner som avgörande. Björn Eriksson (1994:13 ff) skiljer mellan å ena sidan institutioner som uppkommer genom "enactment of routines", å den andra sidan institutioner som uppstått genom "routinization of acts". Betoningen bör, om jag förstått Eriksson rätt, ligga på *enactment* och *routine*.

> The first kind of institution is willed, built up and organized from deliberation and conscious planning. This means that such an institution most often has a date or a set of dates of origin, a specific originator, a decision of emergence, a written or otherwise formalized codex of rules, most often a specific entrance of those who want to partake of the institution one way or the other. . . . Institutions resulting from the routinization of acts are not willed, they emerge spontaneously and unintentionally, and are not seldom invisible for those partaking in them. This means that such an institution must actually be discovered in order to be analyzed. (Eriksson 1994:13–14; jfr Eriksson 1988:62 ff).

Den distinktion det gäller skiljer alltså mellan formella och informella institutioner eller, med ett par andra uttryck från Eriksson, å ena sidan "institutions of deliberate sociality" och, å den andra, "institutions of organic sociality".

Sociologin har – i hög grad inspirerad av Durkheim – haft en viss förkärlek för den senare typen av institutioner. Den sociala verklighet som spontant *uppstår* har dragit till sig större intresse från sociologer än den verklighet som medvetet *skapas*. Det har haft konsekvenser för sociologins förhållande till organisationsfenomenet. Organisationer är avsiktliga och formella och har därmed haft svårt att göra sig gällande som sociologiska studieobjekt; "de flesta sociologer verkar inte tycka om organisationer", som Göran Ahrne (1991:45) uttrycker saken.

Organisationer, till skillnad från samhällen, är produkter av planer och är direkta utfall av yttre krafter (initiativtagare, huvudmän). De är utsatta för avsiktlig och kontinuerlig kontroll vilket minskar spelrummet för spontana processer. Inre logik-fenomen i organisationer verkar härtill – på grund av bl a ekonomi-, kontinuitets- och mobiliseringsbehov – vara av ett särdeles robust slag. Man kan därmed ifrågasätta tillämpligheten av Jarricks och Söderbergs subjektiva dynamiska strukturalism på organisationer. Organisationer är, i jämförelse med samhällen, strukturellt stela, och man kan därmed undra om inte ett mer statiskt och icke-subjektivt strukturbegrepp (Jarrick & Söderberg 1991:75) a la Lévi Strauss är motiverat.

En kommentar till detta tar lämpligen sin utgångspunkt i Johan Asplunds bok *Inledning till strukturalismen* (1973). Asplund för där en diskussion om Claude Lévi-Strauss' analys av myter och kommer in på frågan om hur olika myter förändras (ett mycket långt avsnitt som inte kan återges här). Sagor och berättelser inom en kulturkrets innehåller permanenta element som kan skifta i skepnad men bibehålla myternas struktur. Det strukturella synsätt som Lévi-Strauss företräder utesluter att de enskilda elementen i myterna byts ut hur som helst när sagan berättas på nytt. Den enskilde sagoberättaren är fången i mytens garn och är inte fri att ersätta ett element X med vilket som helst annat element Y. Vad bestämmer då ett eventuellt elementutbyte? I Asplunds svar på frågan återfinner vi vår gamla bekant inre logik.

> Vad som byts ut mot vad bestäms dels av yttre, sociala omständigheter, dels av inre, logiska omständigheter. . . . Man tycks . . . kunna urskilja en strukturalistisk idé, som går ut på att en hänvisning till den enskilde översättaren inte har något förklaringsvärde ens när det gäller variabla element i kedjan av översättningar. Man skulle kunna säga att den enskilde i strukturalismens perspektiv bara effektuerar beställningar. Annorlunda uttryckt: i strukturalismens perspektiv produceras kedjan av översättningar av en översättningsmaskin. (Asplund 1973:63)

Asplund definierar strukturalismen så att i stort sett inga mänskliga avsikter har förmåga att påverka myternas mönster. Myten har sin egen struktur som inte kan överges genom några viljeakter hos berättaren. "Det ligger nära till hands", säger Asplund,

> . . . att i strukturalismens perspektiv förhålla sig förvånat eller överseende till den sago- eller mytberättare som framträder med anspråk på originalitet. Utropet "Heureka!" har knappast någon naturlig plats i strukturalismens system. . . . Däremot skulle det inom ramen för detta system framstå som naturligt om sago- eller mytberättaren om sin egen framställning sa: "det bara blev så". (1973:67)

Strukturalismen ger med andra ord inte plats för innovationer. *Om* något reellt nytt skulle dyka upp i strukturalismens system skulle detta behöva vara "en översättning som inte bevarar originalets struktur, en översättning som är radikalt otrogen mot originalets struktur eller uppvisar en aldrig förr skådad struktur . . ." (1973:67)

Så är det nog också i organisationernas värld: här finns knappast någon variant som lyckats uppvisa "en aldrig förr skådad struktur". Det man här kan kalla för "originalets struktur" – hierarki och administrativ specialisering – är utomordentligt seg och livskraftig. Många innovatörer in spe inom organisationsteorin försöker just vara "radikalt otrogna" mot denna struktur, utan att lyckas: otaliga är de förslag till nya organisationsformer som sagts utgöra slutpunkten för de gamla strukturerna (Se t ex Argyris 1971, Bennis 1969, Carnoy & Shearer 1980, Ferguson 1984, Herbst 1976, Weick 1976, Ressner 1985, Rothschild-Whitt 1979), men sanna innovationer på detta område är svåra att finna.[10]

Den "dynamiska strukturalism" som Jarrick & Söderberg eftersträvar är intressant som teoretiskt alternativ till mer statiska, dikotoma varianter: men frågan är om den har så stor tillämplighet på organisationer. Det kan synas rimligt att följa Jarrick & Söderbergs metodologiska rekommendation att undvika en alltför stel och icke–subjektiv bild av sociala strukturer. Emellertid: ju mindre komplex" den sociala kausaliteten" blir, dess mindre blir också sannolikheten för oförutsedda händelser. En poäng med att bilda en organisation är att öka förutsägbarheten i mål-medelkedjorna och att minska spelrummet för subjektivism hos aktörerna. Därmed minskar också tillämpligheten av Jarricks och Söderbergs dynamiska strukturalism och ökar rimligheten i ett mer statiskt, icke-subjektivt betraktelsesätt.

Detta kan låta som en pessimistisk slutsats. Viss tröst står dock att finna i den omständigheten att organisationer i allmänhet är till för att åstadkomma någonting, och att förlusten i inre dynamik eventuellt kan uppvägas av värdet av det som organisationen producerar (varor, tjänster, ideologi, symboler etc). De flesta organisationer har också möjlighet att – i varje fall temporärt – uppoffra "effektivitet" för "atmosfär" (Williamson 1975: kap 4) och därmed ge den inre dynamiken större spelrum.

(9) Diskussion

Varför går det som det går? Det allmänna svaret är givetvis att aktörer – här avses främst huvudmän för organisationer – inte besitter någon fri vilja: de är beroende dels av yttre krafter i omgivningen, dels av organisationens inre logik. Deras handlingsutrymme begränsas av omgivningsfaktorer, av vad andra aktörer med konkurrerande avsikter gör, och av inre-logikrelaterade strukturer.

Friheten i aktörens vilja kan visserligen ökas genom strategiska kalkyler, och det pågående samspelet mellan två eller flera aktörer kan analyseras spelteoretiskt. Men spelteorin har sina begränsningar: som Rothstein (1988:30) anför "kan inga, aldrig så raffinerade, spelteoretiska resonemang kringgå det faktum att spelet logiskt sett först kan starta efter det att aktörerna konstituerats och deras preferenser och preferensordningar formerats som ett resultat av processer som inte kan betraktas som en del av spelet".

Utanför den spelteoretiska kalkylen ligger parametriska faktorer – omgivningsbetingelser och inre logik. Aktörernas preferenser och preferensordningar bildas genom att de konfronteras med ekonomiska, teknologiska, politiska och andra krafter som är svåra – men inte omöjliga – att kontrollera. Men när spelet *inne i* organisationen kommit igång påverkas det av att spelet i sig genererar strukturer som sätter gränser för vidare

agerande. Som en mängd smågruppsexperiment visar bildas tämligen snabbt, när en grupp människor samlas, en rangordning och ett interaktionsmönster där vissa individer dominerar gruppen. (För en översikt se Berelson & Steiner 1964:325–361). I det större sammanhang som är organisationernas medför bl a transaktionskostnader att hierarkiska mönster tämligen snabbt tar loven av mer kamratgruppsliknande organisationsformer. Strategier för att motverka sådana mönster förefaller ha tämligen kort varaktighet: oavsett vilja till fri dialog och kommunikation syns regeln om minsta kostnad ge upphov till strukturer. (Givet att kommunikation kostar – och det gör den i organisationer – är hierarkiska former långt billigare att upprätthålla än organisationsformer där alla kommunicerar med alla; se t ex Abell 1979:146). "Originalets struktur" tenderar, trots försök till avskaffande, att komma tillbaka, och gör det med större kraft ju större organisationen är.

Troligen har vi här en förklaring till varför decentraliseringsstrategier är så populära. Den inre logiken blir mindre drabbande ju mindre organisationen är: en struktur som är överblickbar ger bättre möjligheter till ingrepp i avsikt att motverka arbetsdelning och hierarkisering. Än viktigare: den förlägger ansvaret för hanteringen av dessa fenomen till den decentraliserade enheten. Samtidigt som sannolikheten för uppkomsten av hårda strukturer i viss mån minskar (men aldrig blir noll) kan organisationens ledning slippa ifrån kritik med innebörden att ledningen borde kunnat införa en trevligare ordning. Sådan kritik kan annars inte undvikas, eftersom den inre logiken ständigt återskapar övervakningsbehov.

Så ett försök till svar på de bägge frågor som restes inledningsvis.

(1) Om vi erkänner existensen av inre logik, är då inte detta också ett argument för att erkänna funktionalismens föreställningar om självregle-rande system?

Kan hypoteser om inre logik utvecklas utan att man därför vecklar in sig i funktionalistiska resonemang? Jag tror det. Elsters kritik mot funktionalism och biologiska analogier i samhällsvetenskapen är mycket övertygande och gör enligt min mening att funktionalismen som teoretisk riktning måste avvisas.

Dock kvarstår det bekymmersamma problemet med att en "operationaliserbar förbindelseteori" (Rothstein 1988:29) mellan aktör- och strukturnivån saknas. Så länge detta är fallet torde funktionella förklaringar i hög grad behålla sin attraktionskraft. Det kanske t o m är så att den metodologiska individualismen genom sin blotta existens skapar en efterfrågan på just funktionalistiska resonemang. Det avslutande kapitlet i Elsters *Nuts and Bolts* avses behandla sociala förändringar. Intrycket blir dock att författaren här, till skillnad från alla tidigare kapitel, har anmärkningsvärt litet att säga. Möjligen sammanhänger det med att den metodologiska individualismen verkar direkt avkylande på samhällsvetenskapliga resone-

mang av lite mer spekulativt och övergripande slag. Åtminstone sociologer har levt – och lever fortfarande – i en akademisk miljö där *Grand Theory* och makroresonemang i hög grad har definierat atmosfären. Här har den metodologiska individualismen haft svårt att slå rot (jfr Udéhn 1987), medan funktionalismen varit välkommen. Den senare erbjuder ofta, genom sina schwungfulla resonemang om sociala systems inre dynamik, helt enkelt en mer spännande analys.

Om funktionalismen trots allt avvisas återstår knappast något annat än att hoppas på att samhällsvetenskapen genom inre teoretisk och metodologisk utveckling skall knäcka mikro/makro-problemet. Elster verkar se detta närmast som en tidsfråga. Många trodde länge, säger han, att det skulle vara omöjligt att reducera biologi till kemi, men det gick. Och han fortsätter: "Many argue that sociology cannot possibly, or at least not today, be reduced to psychology. Since I insist that the individual human action is the basic unit of explanation in the social sciences, I am committed to this reduction" (Elster 1989:74).

Detta Elsters "commitment" är kopplat till en övertygelse att reduktion, snarare än analogiresonemang (som i funktionalismen), innebär möjligheter till ett genombrott i försöken att hitta en operationaliserbar förbindelseteori. "Reduction is at the heart of progress in science" (Elster 1989:74). Kanske är det så; kanske måste, som May Brodbeck (1968:286) hävdar, begrepp som "reformationen" och "kapitalismen" i princip "kunna definieras i termer av individuellt beteende" (även om hon, i likhet med Elster, medger att detta för närvarande är praktiskt ogörligt).

Man kan fråga sig hur den samhällsvetenskap ser ut, som då blir kvar. Antag att den reduktionistiska ansatsen verkligen löser problemet med en operationaliserbar förbindelseteori, och att andra inslag i den metodologiska individualismen – t ex spelteorin – utvecklas till fulländning. Kanske blir då den ståndpunkt som Johan Asplund intar till Elsters arbeten aktuell:

> /*Om*/ det funnes ett för alla samhällsvetenskaper *perfekt redskap* så kunde detta utgöra en anledning att överge dessa vetenskaper till förmån för någon annan vetenskap som *ännu inte* framstår som utstakad och i princip färdig. (Asplund 1992:106)

För närvarande brådskar det dock inte med ett sådant övergivande.

(2) "Inre logik" underförstår att något slags struktur kan komma att utvecklas som en följd av människors interaktion. Har denna struktur samma beskaffenhet oberoende av tillämpningsområde, eller finns det skäl att vänta variationer beroende på t ex storleken hos den enhet som studeras?

Funktionalism och strukturalism har i samhällsvetenskapen haft en tendens att framträda tillsammans (Durkheim, Parsons, Davis & Moore; jfr Cuff et al. 1992:40 ff). Medan, i varje fall för organisationsteorins del, en starkt skeptisk inställning till funktionalistiska resonemang är berättigad,

gäller inte detsamma för strukturalismen. Organisationer närmar sig den av Björn Eriksson uppställda idealtypen för sociala kontrakt. De är bärare av en "avsiktlig dynamik", dvs är sociala enheter som planmässigt inrättats för vissa bestämda syften. Ordning och förutsägbarhet – till skillnad från spontanitet – är deras kännemärke. Deras huvudmän söker uppnå detta bl a genom att skapa tydliga arrangemang för ledning och övervakning; men även om de inte gjorde det skulle ett tryck mot sådana organisationsformer uppstå som en följd av själva organiserandet. Avhänder man sig strukturbegreppet vid analys av organisationer försvåras eller omöjliggörs självfallet iakttagelser av dessa fenomen.

Detsamma gäller självfallet analysen av hela samhällen. Det strukturbegrepp som här används behöver dock troligen ge större utrymme för mjuka aspekter, och inkludera mera flyt och process, än vad som gäller för de mera rigida bildningar som organisationer utgör. Jag är medveten om detta är en omstridd uppfattning; "struktur" är för många skribenter inom organisationsteorin ett riktigt fult ord. Men det behöver det ju inte vara.

NOTER

[1] Jag är tacksam för de synpunkter och den kritik jag under arbetet med denna uppsats fått från bl a Arne H. Eriksson, Göran Ahrne, Bo Rothstein och Carl LeGrand.

[2] Denna s k gruppteori för kollektivt handlande kritiseras av Mancur Olson (1971). Jag avvisar Olsons kritik på de grunder som anges i Abrahamsson 1986 kap 4–6.

[3] Juridiken har förutsett sådana motsättningar och söker t ex genom aktiebolagslagen garantera legitimitet för den juridiska person som företräds av huvudmannen/aktieägarna. Det är av viss betydelse att begreppet "juridisk person" givetvis inte är ett uttryck för antropomorfism eller organismsyn, utan som ett sätt att hantera den omständigheten att många personer utåt måste representeras av en s k föreningsfirma. (Jfr Nilsson-Stjernquist 1950). Det sammanförande av intressen som på detta sätt sker löser inte problemet med övergång från individ- till kollektivnivå på annat sätt än att *en* vilja formellt postuleras (jfr Elster 1989 154 ff).

[4] En recension av Englunds senaste bok noterar dock att Englund använder sig av uttryck som "Ingen kontrollerade längre kriget. Det var kriget som kontrollerade dem" (Kristian Petri, "När den svenska mördarmaskinen drog fram", *Dagens Nyheter* 3 november 1993. Närheten till tankegångar om t ex systembehov är uppenbar.

[5] En kollega med erfarenhet av arbete i en symfoniorkester omtalar att om dirigenten lämnar pulten under pågående musikstycke förändras ganska snart styckets karaktär. De tyngre instrumenten (slagverk, stora blåsinstrument) tenderar att ta över klangbilden. Det verkar rimligt att förutsätta att ingen av musikerna önskar denna effekt. (Personligt samtal med Jan-Olof Åberg.)

[6] För en förklaring av skillnaden mellan "mekanism", "lag" och "teori", se Elster 1989:9–10 samt 1993a: 7–8 not 13.

[7] En som inte delar denna ståndpunkt är antropologen Mary Douglas. I hennes bok *How institutions think* (New York 1986: Syracuse University Press). Där finns, med noggrann referens till Elsters fem definitionspunkter, en argumentation som syns gå stick i stäv mot Elsters egna slutsatser.
Douglas säger – med hänvisning till Ludwik Fleck (1935/1979) – att det finns ett behov att förklara varför individer så beredvilligt underordnar sig sociala institutioner eller

"tankestilar". Här menar Douglas att vi inte kan undvara funktionalistiska förklaringar, dvs förklaringar där individen utan reflektion, och utan att observera kausalsambandet mellan en funktion och dess bakomliggande beteendemönster, inordnar sig i ett socialt sammanhang.

Hon tar hjälp av Mancur Olsons begrepp "latent grupp" och bygger upp två funktionalistiska resonemang varmed en latent grupp kan visas bli mer bestående. (1) Latenta grupper har ofta svagt ledarskap; ledarskapet är svagt på grund av det eventuella hotet från gruppens medlemmar att dra sig ur gemenskapen om ledaren använder alltför hårda nypor. Gruppens medlemmar är eventuellt inte själva medvetna om att deras närvaro kan tolkas som ett sådant hot. (2) För det andra skapar grupper ofta gränser runt sig själva genom ett krav på jämlikhet och full participation: gränsen kan ses som ett funktionellt attribut just för åstadkommande av rättvisa och för att hålla tillbaka free rider-beteende. Gränsuppehållandet är icke avsett, menar Douglas. Hon säger så, något senare, med referens till detta resonemang:

> In most forms of society hidden sequences catch individuals in unforeseen traps and hurl them down paths they never chose. Examples pile up. It is quite remarkable that Elster could find so few. Apart from one freak case in economics that meets his five criteria, and one from political science, he sees the social landscape littered only with incomplete functional arguments. (s. 42)

Nu är det väl inte alldeles rättvist att anklaga Elster för att vara omedveten om "unforeseen traps" – ett kapitel i *Nuts and Bolts* heter just "Unintended Consequences" och innehåller exempel som fanns med i hans bagage redan när Douglas skrev sin bok – men det finns anledning att se närmare på frågan om huruvida förekomsten av sådana "traps" faktiskt motiverar användningen av funktionalistiska förklaringar.

Vad som gör *How institutions think* intressant är inte bara Douglas' egen framställning utan också det faktum att Elster i sina arbeten, så långt jag hittills kunnat kontrollera, undviker alla hänvisningar till henne.

[8] Man skulle kunna tänka sig att betydligt noggrannare observationsmetoder ger underlag för upplösning av inre logik-fenomen i allt mindre handlingssjok. Den inre logik som Peter Englund observerar i fältslaget skulle måhända bli gripbar som en uppsättning individuella handlingar om varje soldat varit försedd med en liten videokamera vars upptagning registrerats på t ex en CD-ROM-skiva (jfr flygplanets automatiska färdregistrering genom en s k svart låda). Hypoteser av typen "händelse X gav upphov till händelse Y" skulle då eventuellt kunna prövas genom att olika avsnitt i slaget detaljgranskas. Det kvarstår dock att finna sammansättningsregler.

[9] Jag tänker här bl a på det av Elster i *Ulysses and the Sirens* (Elster 1979a) behandlade fenomenet viljesvaghet. Viljesvaghet är "å handle i strid med hva man, alt tatt i betraktning, mener er det beste" (Føllesdal et al 1986:159).

[10] Nätverk hävdas ibland vara just en sådan innovation (se t ex Heckscher 1993). Jag vill invända att inte heller nätverk går fria från den "strukturlöshetens tyranni" som Freeman (1973) talar om samt att nätverk, till skillnad från de flesta organisationer, är sammanslutningar för kommunikation, inte för produktion.

REFERENSER

Abell, Peter (1979) "Hierarchy and Democratic Authority", i Lars-Erik Karlsson & Veljko Rus (red.), *Work and Power*. Beverly Hills: Sage Publications.

Abrahamsson, Bengt (1986) *Varför finns organisationer?* Stockholm: Norstedts.

Abrahamsson, Bengt (1970) "Homans on Exchange. Hedonism Revived", *American Journal of Sociology*, vol. 76, no 2, September.

Ahrne, Göran (1991) "Om sociologin och organisationsbegreppet" *Sociologisk Forskning*, nr 1.

Argyris, Chris (1971) *Individen och organisationen*. Stockholm. Bonniers.

Asplund, Johan (1992) *Storstäderna och det forteanska livet*. Göteborg: Korpen

Asplund, Johan (1973) *Inledning till sturkturalismen*. Stockholm: Almqvist & Wiksell

Bennis, Warren G. (1969) *Organization Development: Its Nature, Origins, and Prospects*. Reading, Mass.: Addison-Wesley

Berelson, Bernard & Gary A. Steiner (1964) *Human Behavior – An Inventory of Scientific Findings*, New York: Harcourt, Brace & World.

Brodbeck, May (1968) "Individualism: Definition and Reduction", i May Brodbeck (red.), *Readings in the Philosophy of the Social Sciences*. New York: Macmillan.

Burnham, James (1941/1960) *The Managerial Revolution*. Bloomington: Indiana University Press.

Carnoy, Martin & Derek Shearer (1980) *Economic Democracy*. New York: M.E. Sharpe Inc.

Cuff, E.C, W.W. Sharrock & D.W. Francis (1992) *Perspectives in Sociology*. London and New York: Routledge

Czarniawska-Joerges, Barbara (1992) *Exploring Complex Organizations, A Cultural perspective*. London: Sage Publications

Douglas, Mary (1986) *How institutions think*. New York: Syracuse University Press.

Elster, Jon (1979a) *Ulysses and the Sirens*. Cambridge: Cambridge University Press.

Elster, Jon (1979b) *Forklaring og dialektikk. Oslo 1979:* Pax Forlag A.S.

Elster, Jon (1989) *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge. Cambridge University Press.

Elster, Jon (1993a) *Political Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Elster, Jon (1993b) *Rationality, emotions and social norms*. Synthese (forthcoming).

Englund, Peter (1988) *Poltava. Berättelsen om en armés undergång*. Stockholm: Atlantis.

Englund, Peter (1991) *Förflutenhetens landskap*. Stockholm: Atlantis.

Eriksson Björn (1994) *Processes of scientific disciplination*. (Work in progress). Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.

Eriksson, Björn (1988) *Samhällsvetenskapens uppkomst*. Tierp: Hallgren & Fallgren.

Ferguson Kathy E. (1984) *The Feminist Case against Bureaucracy*. Philadelphia, Pa.: Temple University Press.

Fleck, Ludwik (1935/1979) *The Genesis and Development of a Scientific Fact*. Chicago: University of Chicago Press.

Freeman, Jo (pseud. Joreen) (1973) "The Tyranny of Structurelessness", i Anne Koedt m fl (red.), *Radical Feminism*. New York: Quadrangle Books/New York Times.

Føllesdal, Dagfinn, Lars Walløe & Jon Elster (1986) *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Gellner, Ernest (1968) "Holism versus Individualism", i May Brodbeck (red.) *Readings in the Philosophy of the Social Sciences*. New York: Macmillan.

Heckscher, Harles C. (1993) "Foreword", i Bengt Abrahamsson, *Why Organizations?* Newbury Park: Sage Publications.

Herbst, Phil G. (1976) *Alternatives to Hierarchies*. Leiden: Martinus Nijhoff Social Sciences Division.

Holm, Pelle (1976) *Bevingade ord*. Fjortonde omarbetade upplagan. Stockholm: Bonniers.

Jarrick, Arne & Johan Söderberg (1991) "Aktörsstrukturalismen: ett nytt hugg på humanvetenskapens gordiska knut". *Historisk Tidskrift*, nr 1.

Nilsson-Stjernquist, Per (1950) *Föreningsfirmans funktion*. Lund: Gleerups.

Olson, Mancur (1971) *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*. 2. uppl. Cambridge, mass.: Harvard University Press.

Petri, Kristian "När den svenska mördarmaskinen drog fram", *Dagens Nyheter*, 3 november 1993.
Pfeffer, Jeffrey (1982) *Organizations and Organization Theory*. Boston: Pitman Publishing Co.
Ressner, Ulla (1985) *Den dolda hierarkin*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
Roberts, Karlene H., Charles L. Hulin & Denise M. Rousseau (1978) *Developing an Interdisciplinary Science of Organizations*. London: Jossey-Bass.
Rotshschild-Whitt, Joyce (1979) "The Collectivist Organization: An Alternative to Rational-Bureaucratic Models", *American Sociological Review*, vol. 44, August.
Rothstein, Bo (1988) "Aktör–Strukturansatsen: Ett metodiskt dilemma". *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årgång 91, nr 1.
Udéhn, Lars (1987) *Methodological individualism. A critical appraisal.* Uppsala: Uppsala Universitet (akad. avh).
Weick, Karl E. (1976) "Educational Organizations as Loosely Coupled Systems", *Administrative Science Quarterly*, march, vol. 21, no. 5.
Williamson, Oliver E. (1975) *Markets and Hierarchies. Analysis and Anti-Trust Implications*. New York: Free Press.

SUMMARY

Bengt Abrahamsson

Whatever happened, happened. Some notes on inner logic, especially in organizations
The notion that social events partly arise as a consequence of inner logic, i.e. that patterns and structures emerge outside of, or even in opposition against, plans and goals is a common element in social science. Inner logic is a summary term for social processes developing autonomously, i.e. without any individual or group intending them. Organizations quite often contain inner-logic processes. If, as this author maintains, fruitful organization theory has to build on rationalistic assumptions, how then do we handle instances of inner logic? A first step may be to break up the traditional link between structuralism and functionalism, maintaining the former and rejecting the latter. Organizations are intentionally dynamic, i.e. depend on order and predictability. To the extent that inner-logic processes appear in organizations, they should be analysed as confrontations between opposing rationalities rather than as spontaneous reactions of a "system". Also, frequently recurring organizational forms such as hierarchy are more fruitfully regarded as e.g. transaction-cost outcomes rather than as functional responses to system needs. Rationalism and structuralism are compatible, rationalism and functionalism are not.